

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ДЕНИСЕВИЧ ДМИТРО РУСЛАНОВИЧ

УДК: 336.14

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ДЕФІЦИТ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ**

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подается на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Д.Р. Денисевич
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Сус Ю.Ю.
к. е. н., доцент

Житомир – 2020

Висновок кафедри фінансів і кредиту

за результатами попереднього захисту: _____Денисевича Д.Р.

Протокол засідання кафедри № _____ від « ____ » _____ 2020 р.

Завідувач кафедри: к.е.н., професор _____ Дема Дмитро Іванович
(підпис)

« ____ » _____ 2020 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти ____Денисевич Дмитро Русланович _____ захистив (ла)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Денисевич Д.Р. Дефіцит бюджету та його вплив на розвиток економіки. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». – Поліський національний університет, 2020.

В кваліфікаційній роботі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування дефіциту державного бюджету та його впливу на розвиток економіки. Досліджено стан бюджетного фонду України. Запропоновано шляхи подолання дефіциту державного бюджету.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, витрати бюджету, дефіцит бюджету, управління бюджетним дефіцитом.

SUMMARY

Denisevich D. R. Budget deficit and its impact on economic development. - Manuscript.

Qualifying work for a master's degree in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". - Polissia National University, 2020.

In the qualification work the theoretical and methodological substantiation of the state budget deficit and its influence on the development of the economy is carried out. The state of the budget fund of Ukraine is investigated. Ways to overcome the state budget deficit are proposed.

Key words: budget, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, budget deficit management.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ	8
Висновки до розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ.....	13
Висновки до розділу 2.....	19
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ.....	20
Висновки до розділу 3.....	27
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність теми та аналіз останніх досліджень. Соціально-економічний розвиток держави певною мірою залежить від того наскільки ефективно здійснюється управління бюджетним дефіцитом. Водночас, важливо з'ясувати чому ж виникає дефіцит бюджету і який вплив він має на розвиток економічної системи. З огляду на важливість поставлених питань вважаємо тему кваліфікаційної роботи такою, що відповідає вимогам сьогодення та потребує невідкладного дослідження.

Аналіз праць вітчизняних та закордонних вчених, надав можливість виокремити найважливіші з них. Зокрема, це дослідження А. Гальчинського [3], М. Карліна [11], О. Колісника [12], М. Пасічного [15, 16, 17], Н. Печенюка [18], Т. Сіташа [29], Ю. Умінцева [31], І. Форкуна [32] та ін. Проте низка питань, пов'язаних з бюджетним дефіцитом та оцінкою його впливу на економічний розвиток країни потребують продовження та більш глибокого.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-методичне обґрунтування бюджетного дефіциту та виявлення його впливу на розвиток економіки.

Визначена мета обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- теоретично обґрунтувати поняття дефіциту бюджету;
- виявити вплив бюджетного дефіциту на розвиток економіки;
- охарактеризувати обсяги та динаміку дефіциту державного бюджету України;
- запропонувати шляхи мінімізації бюджетного дефіциту через удосконалення системи управління ним.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є дефіцит бюджету та його вплив на розвиток економіки. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних положень щодо дефіциту бюджету та його впливу на розвиток економіки.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використовувалися методи: *абстрактно-логічний* – для теоретичного обґрунтування змісту, причин та наслідків для економіки дефіциту бюджету; *статистико-економічний* – для дослідження стану бюджетного фонду в Україні; *розрахунково-конструктивний* – для виявлення ступеню впливу різного роду факторів на стан бюджетного фонду країни; *екстраполяції тренду* – для прогнозування обсягів доходів, витрат та дефіциту державного бюджету; *графічний та табличний прийоми* – для наочного зображення одержаних результатів та ін.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. В процесі дослідження:

- уточнено напрями управління бюджетним дефіцитом та окреслено ризики, які виникають при цьому;
- спрогнозовано обсяги доходів, витрат та дефіциту державного бюджету методом лінійної апроксимації тренду.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та пропозиції за результатами дослідження можуть бути використані під час формування та виконання бюджетів різних рівнів.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи були викладені в доповідях автора на тему:

- «Теоретичне обґрунтування причин дефіциту бюджету» оприлюдненій на студентській науково-практичній конференції «Фінансове забезпечення економіки» (2 червня 2020 р., ЖНАЕУ);
- «Оцінка стану державного боргу України» оприлюдненій на науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, молодих вчених та магістрантів ННІ економіки та агробізнесу «Наукові читання – 2020» (Поліський національний університет, 2020);
- «Оцінка стану та динаміки дефіциту державного бюджету України» оприлюдненій на II Всеукраїнській науково-практичній конференції з

міжнародною участю «Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації», 23 червня 2020 року. (Поліський національний університет, 2020).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Основний текст роботи викладено на 28 сторінках комп'ютерного тексту. Ілюстративний матеріал представлено у вигляді 2 таблиць та 10 рисунків. Структурно робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (40 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Дефіцит бюджету – явище притаманне переважній більшості країн з розвиненими економічними системами. У класичному розумінні дефіцит – це негативне сальдо бюджету, тобто фактичне перевищення видатків над доходами. Об’єктивно постає питання, чому розвинені економічні системи стикаються з цим явищем. Дослідження провідних науковців спрямовані на пошук відповіді на це питання.

Так, вивчаючи причини бюджетного дефіциту, О. Колісник стверджує, що «у процесі збалансування дохідної і видаткової частин бюджету формується відповідний стан бюджету, який може визначатись: рівновагою доходів і видатків, профіцитом (перевищенням доходів над видатками), дефіцитом (перевищенням видатків над бюджетними доходами)» [12]. Науковець звертає увагу на те, що «рівновага дохідної і видаткової частини бюджету є його природнім станом, за якого усі планові видатки забезпечені відповідними доходами. Стан рівноваги бюджету може вважатися оптимальним, а його досягнення – найважливішим завданням бюджетного планування» [12].

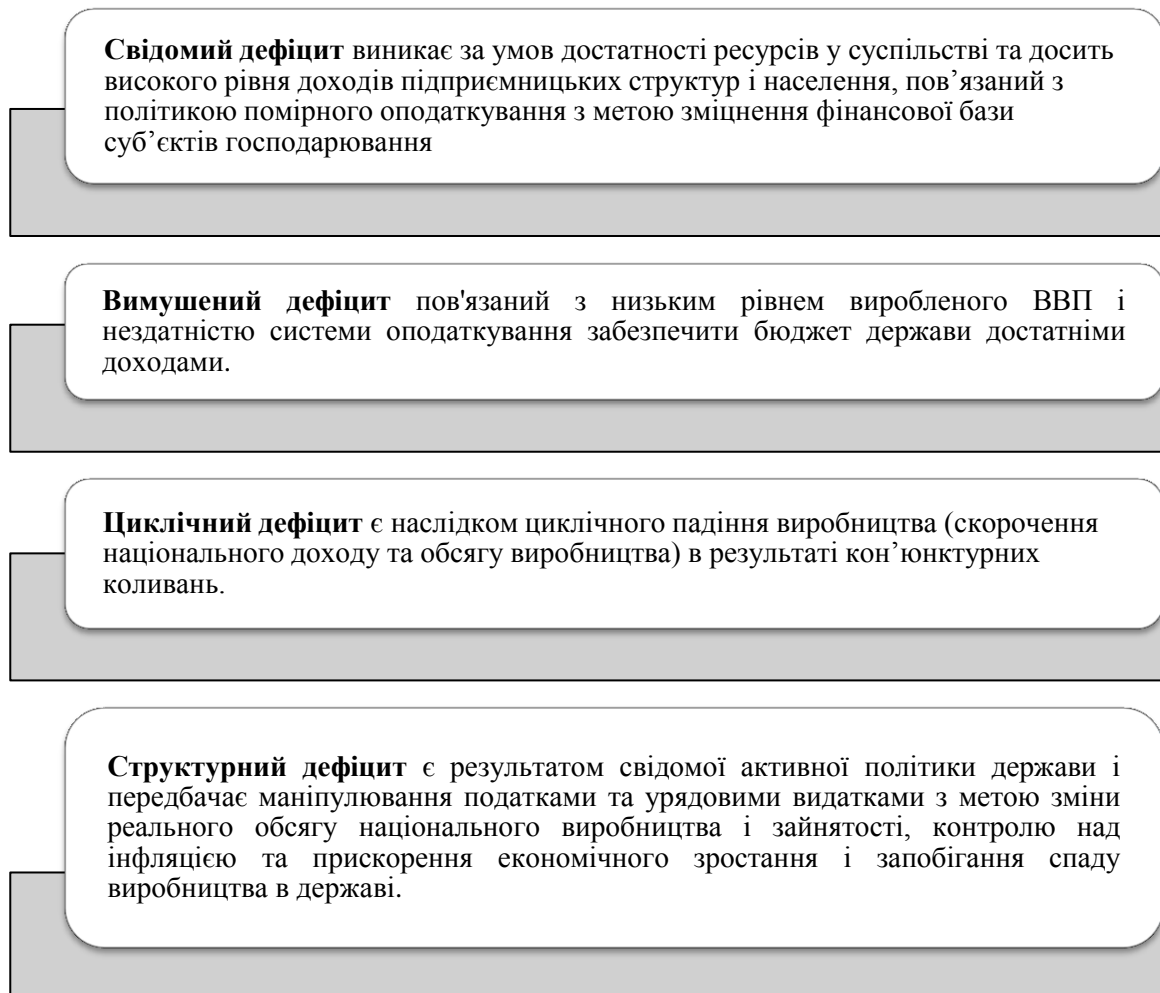
Л. Янів та О. Зінченко наголошують, що «нераціональний розподіл отриманих коштів є головною причиною утворення дефіциту» [39].

До інших причин бюджетного дефіциту відносять:

- його свідоме планування для стимулювання економічного розвитку;
- хронічну нестачу коштів внаслідок нераціонального їх розподілу;
- надзвичайні події (пандемії, військові дії, стихійні лиха тощо);
- падіння ВВП внаслідок політичної нестабільності;
- недостатність золотовалютних запасів та резервів;
- старіння населення та його міграцію в пошуках роботи;
- корумпованість влади;
- відсутність ефективної системи управління бюджетом тощо [16].

Крім того, причинами перевищення видатків над доходами є: «неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання, посилення фіскальної функції податкової системи; непорядкована система соціальних та економічних пільг; низька якість бюджетного планування; нераціональна структура бюджетних витрат; значний обсяг тіньової економічної діяльності; недосконалість і часту зміну фінансового законодавства тощо» [39].

Існування широкого розмаїття поглядів на причини бюджетного дефіциту зумовлюють необхідність їх класифікації. Так, Д. Дема та О. Стойко за причинами виникнення виокремлюють чотири типи бюджетного дефіциту (рис. 1.1.).

**Рис. 1.1. Класифікація бюджетного дефіциту
залежно від причин виникнення**

Джерело: побудовано на основі [33, 39].

Дослідження праць вітчизняних науковців та практика бюджетних відносин в Україні, дають підстави узагальнити основні причини дефіцитного стану бюджетного фонду країни (рис. 1.2).

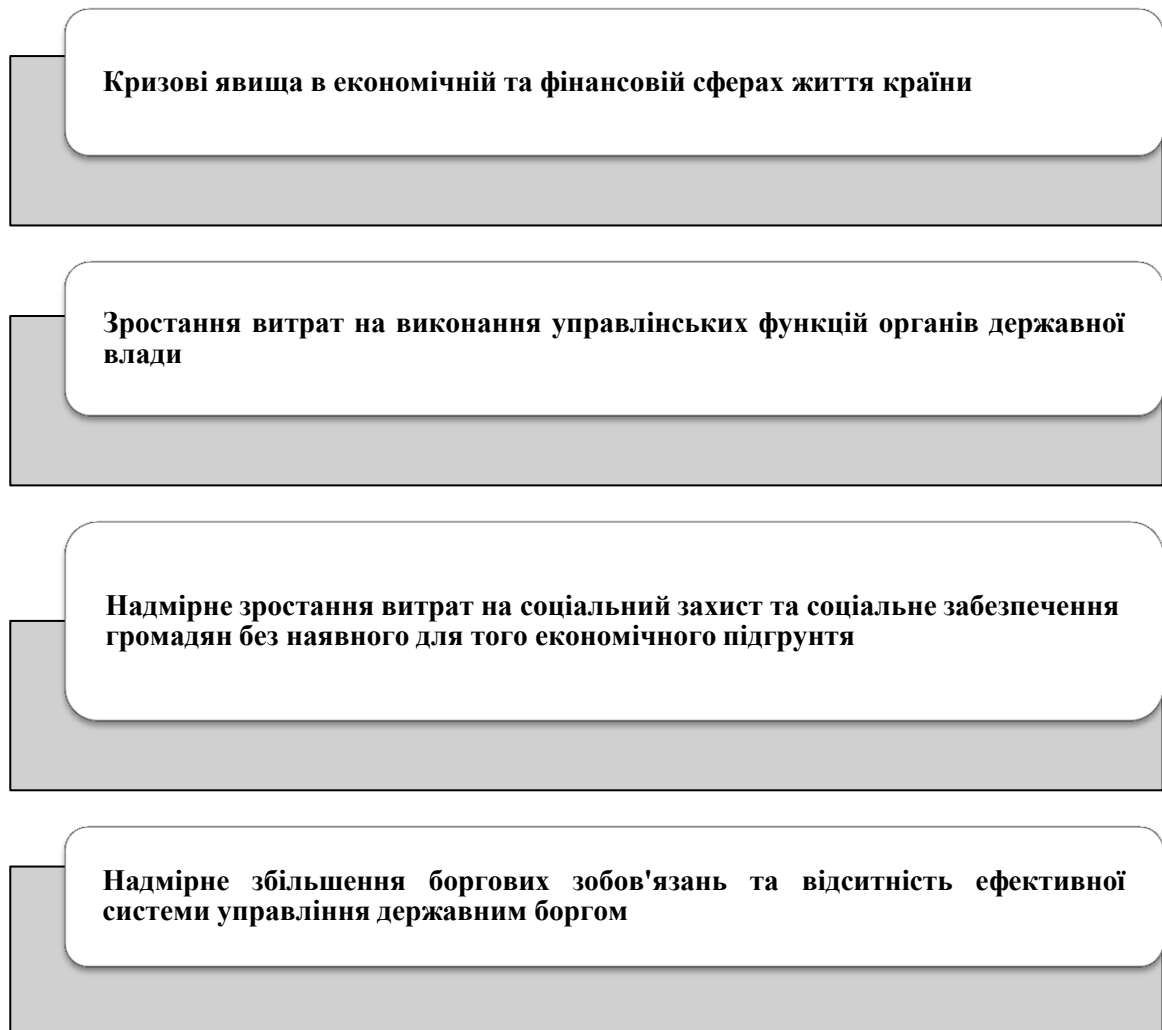

Рис. 1.2. Ключові причини бюджетного дефіциту

Джерело: власні дослідження на основі [29, 33, 39].

По-перше, кризові явища в економіці, які доповнюються падінням валових обсягів виробництва продукції, не дозволяють повною мірою наповнити доходами як державний, так і місцеві бюджети.

По-друге, зростання витрат бюджетів має як інфляційний характер, так і супроводжується збільшенням видатків на апарат державного управління.

По-третє, ріст соціальних витрат не має під собою економічного підґрунтя.

По-четверте, зростання боргових зобов'язань держави, внаслідок хронічного дефіциту бюджетного фонду країни, тягне за собою значні бюджетні витрати, пов'язані з обслуговуванням держаного боргу.

По-п'яте, відсутність ефективної системи управління дефіцитом державного бюджету унеможливорює мінімізацію його величини.

Окреслені вище причини дефіцитного стану бюджетного фонду країни варто вважати головними, водночас, поряд з ними існує низка другорядних, таких як неефективна фіскальна політика, часті зміни в законодавстві, низька інвестиційна привабливість країни тощо.

Отже, дефіцитний стан бюджетного фонду може виникати не лише в країнах, що розвиваються, а й в країнах з розвиненими економічними системами. Причини цього явища лежать в економічній, соціальній та управлінській площинах. Погіршення економіки тягне за собою зменшення бюджетних доходів. Надмірне соціальне навантаження на бюджет супроводжується зростанням бюджетних видатків. Відсутність ефективної системи управління бюджетним процесом та бюджетними відносинами унеможливорює досягнення стану збалансованості як державного, так і місцевих бюджетів. Саме тому, ключові завдання пов'язані з управлінням бюджетним дефіцитом – це забезпечення збалансованості між його доходами та видатками, контроль за виконанням бюджету, ефективний розподіл та використання бюджетних коштів, унеможливлення будь-яких проявів корупції та зловживання владними повноваженнями як при складанні бюджету, так і при його виконанні.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що дефіцит державного бюджету є проявом певних деструктивних процесів в економічній системі держави. Проте навіть країни з розвиненими економічними системами час від часу стикаються з проблемами, пов'язаними з дефіцитом бюджетного фонду країни. Причинами цього можуть бути низькі темпи економічного зростання, кризи, катаклізми або, навіть, пандемії, як це було цього річ.

2. Доведено, що з метою зменшення дефіциту державного бюджету ним потрібно навчитися управляти. Ключовим завданням у цьому процесі є пошук додаткових джерел знаходження грошових коштів, їх оптимальний розподіл та використання, контроль за виконанням бюджетного фонду країни. Також важливо унеможливити прояви корупції з бюджетними коштами, зменшити соціальне навантаження на бюджет, сприяти спрямуванню коштів у розвиток економіки. Лише за належної уваги з боку органів державної влади до процесів управління бюджетним дефіцитом, можна забезпечити його зменшення або, навіть, подолання.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Політична криза 2014 р., збройний конфлікт на Сході України, анексія АР Крим спровокували затяжну економічну кризу, падіння обсягів реального ВВП, як наслідок – зростання дефіциту державного бюджету. За даними Міністерства фінансів України у 2014р. р. дефіцит бюджету становив 4,9 % ВВП. Зростання видатків на соціальну сферу, обумовлене необхідністю виплати компенсацій населенню, пов'язаних з істотним підвищенням тарифів на газ, не дозволило збалансувати бюджет і у 2015 р. Лише започатковані спільно з МВФ структурні реформи у бюджетній сфері, дозволи поступово знизити бюджетний дефіцит до 1,96 % ВВП у 2019 р. (рис. 2.1.)

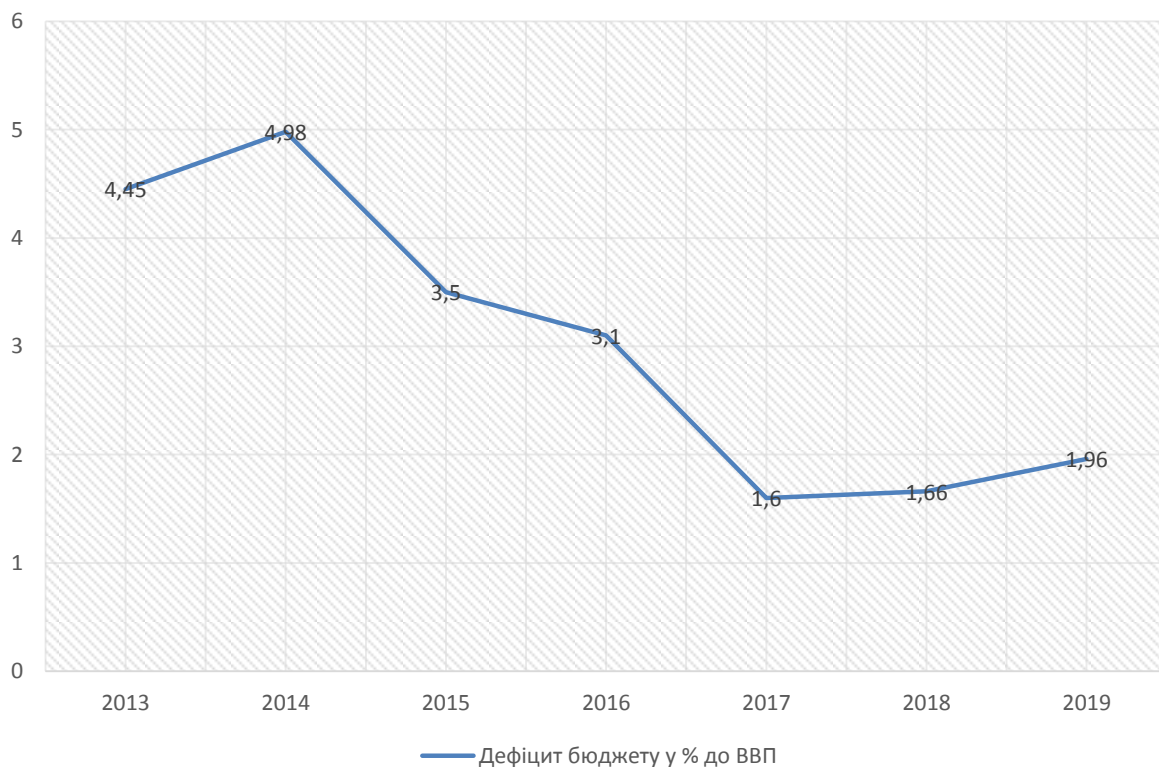

Рис. 2.1. Дефіцит державного бюджету України у % до ВВП

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [8].

В межах реформування бюджетної системи було прийнято рішення про оптимізацію видатків бюджету шляхом істотного зменшення витрат на апарат управління, запровадження суворою бюджетної дисципліни та контролю за використанням бюджетних коштів. Довгострокова макроекономічна стабільність стала пріоритетом бюджетної політики. А побудова ефективної системи управління бюджетними коштами – ключовим завданням Міністерства фінансів та Державного казначейства України. Паралельно з реформами у бюджетній сфері розпочалося реформування податкової системи. Було внесено зміни до Податкового кодексу України.

Таблиця 2.1

Оцінка показників виконання Державного бюджету України за загальним та спеціальним фондами, січень-вересень 2019-2020 рр., млн грн

Показники виконання	Загальний фонд			Спеціальний фонд		
	2019 р.	2020 р.	Темп росту, млн грн / %	2019 р.	2020 р.	Темп росту, млн грн / %
Доходи	387 826.4	305 781.8	-82 044.5 (78.8%)	29 122.0	30 644.0	1 521.9 (105.2%)
Видатки	319 220.2	247 567.5	-71 652.6 (77.5%)	68 083.3	65 979.5	-2 103.7 (96.9%)
Кредитування	208.1	119.6	-88.5	20.7	30.8	10.0
Дефіцит (-) / профіцит (+)	68 398.0	58 094.7	-10 303.3	-38 982.0	-35 366.3	3 615.6

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Починаючи з 2016 р. намітилися позитивні тенденції у бюджетній сфері (табл. 2.1). Величина доходів бюджету поступово зростала, контроль за видатками – посилювався, вдалося досягти зменшення дефіциту державного бюджету, поліпшити систему управління бюджетними коштами. У 2019 р. доходи бюджету становили вже 387 млрд грн. Водночас, світова пандемія

внесла свої корективи в економічне життя країни, і уже в 2020 р. можемо спостерігати зниження доходів бюджету на 82 млн грн.

Відповідно істотним є зменшення видатків бюджету. Їх величина у впродовж січня-вересня 2020 р. на 71 млн грн зменшилася порівняно з аналогічним періодом 2019 р. Загальний фонд державного бюджету впродовж звітного періоду виконувався з профіцитом у 2019 р. у сумі 63 млрд грн та 58 млрд у 2020 р. Щодо спеціального фонду то і в 2019 р. і в 2020 р. він балансувався з дефіцитом. Загальна сума бюджетного дефіциту у 2020 р. склала понад 6 млрд грн.

Для того щоб зрозуміти причини дефіциту бюджету варто провести його аналіз за доходами та за витратами. Дані рисунка 2.2 свідчать, що в структурі доходів у 2020 р. переважають податкові надходження, їх величина становить 574980,3 млн грн. Друге місце посідають неподаткові надходження із сумою 180947,2 млн грн. Найменше коштів до державного бюджету надійшло від операцій з капіталом, від Європейського Союзу й урядів іноземних держав. Всього заплановано виконати державний бюджет за доходами на суму 765,11 млрд грн.

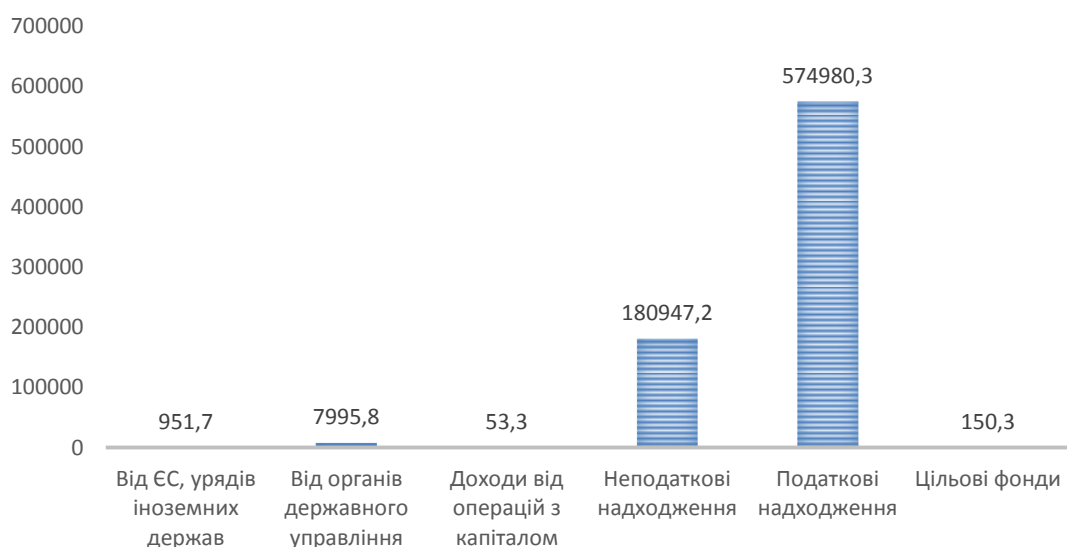

Рис. 2.2. Доходи державного бюджету за джерелами формування, січень-вересень 2020 р., млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Комплексний підхід до оцінки проблем, пов'язаних з бюджетним дефіцитом, потребує аналізу видатків бюджету. За відомчою класифікацією найбільшу питому вагу складають видатки на Міністерства соціальної політики та оборони (рис. 2.3).

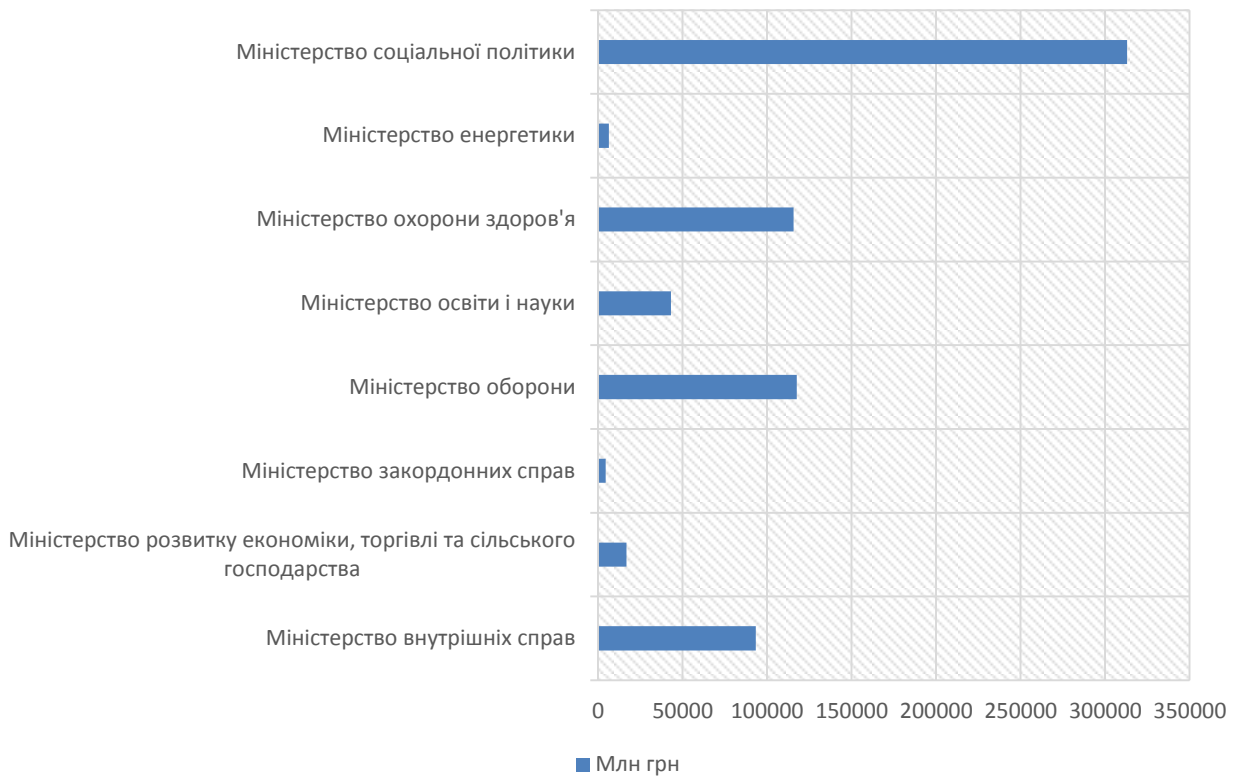

Рис. 2.3. Видатки державного бюджету за відомчою ознакою класифікації, січень-вересень 2020 р., млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Так, на Міністерство соціальної політики України впродовж січня-вересня 2020 р. було виділено 312992 млн грн, на Міністерство оборони – 117631 млн грн. Зменшився обсяг витрат на Міністерство освіти, впродовж зазначеного періоду вони становили 43155 млн грн. Дещо збільшилися витрати на Міністерство охорони здоров'я і у січні-вересні 2020 р. склали 115733 млн грн.

За функціональною класифікацією, серед видатків бюджету, переважають видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – 315707 млн грн, загальнодержавні функції – 256232 млн грн та міжбюджетні трансфери –

155076 млн грн. Очевидною є соціальна спрямованість бюджету, що вказує на проїдання, а не на інвестування у розвиток економіки державних коштів. Надмірні витрати на виконання органами управління загальнодержавних функцій теж свідчать про нераціональне використання бюджетних коштів. Ці та низка інших факторів є одними із небагатьох причин дефіцитного стану бюджетного фонду країни.

Згідно з економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні, тобто такі, які спрямовуються на задоволення певних поточних потреб. Ці видатки, як правило спрямовуються на виплату зарплат у бюджетній сфері, фінансування різного роду соціальних заходів та проектів, виконання певних функцій та зобов'язань. Традиційно суми витрат на поточні потреби є вищими, ніж на капітальні. Так у січні-вересні 2020 р. за даними Міністерства фінансів України вони становили 1 184 млн грн.

Капітальні видатки пов'язані з капітальним будівництвом, інвестуванням коштів у економіку та соціальну сфери. Ця група витрат є надзвичайно важливою, оскільки саме від її величини буде залежати соціально-економічний розвиток країни. Впродовж 9 місяців поточного року сума капітальних видатків становила 112 587 млн грн. Сума нерозподілених витрат складала 4 218 млн грн.

Дефіцит бюджету – поняття досить тісно пов'язане з поняттям державного боргу. Україна – це унікальна країна, яка розпочала свій шлях у 1991 р. без боргових зобов'язань. Водночас, політичні, економічні, соціальні та інші обставини не дозволяють їй донині формувати державний бюджет збалансованим. Така ситуація зумовлює необхідність залучення позик для підтримки стабільності у функціонуванні країни. Як наслідок, заборгованість країни перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами збільшується, при цьому темпи зростання є доволі швидкими.

Наразі Міністерством фінансів України розроблена чітка стратегія управління державним боргом, яка являє собою інструмент, спрямований на оптимізацію його величини. Водночас, залишаються відкритими питання

пов'язані зі структурою державного боргу, його величиною, джерелами й строками погашення тощо. Їх вирішення потребує оцінки складу й структури державного боргу України.

В цілому, державний борг України залежно від кредиторів поділяється на внутрішній та зовнішній. Зовнішній борг включає заборгованість країни перед міжнародними організаціями, урядами інших країн, іноземними комерційними банками, покупцями облігацій зовнішньої державної позики. Внутрішній борг формується всередині країни та складається з заборгованості перед НБУ, покупцями облігацій внутрішньої державної позики, банками та іншими позичальниками.

Частка зовнішнього державного боргу в загальній структурі боргових зобов'язань країни є доволі істотною і складає 51 %, частка внутрішнього – 49 % (рис. 2.4).

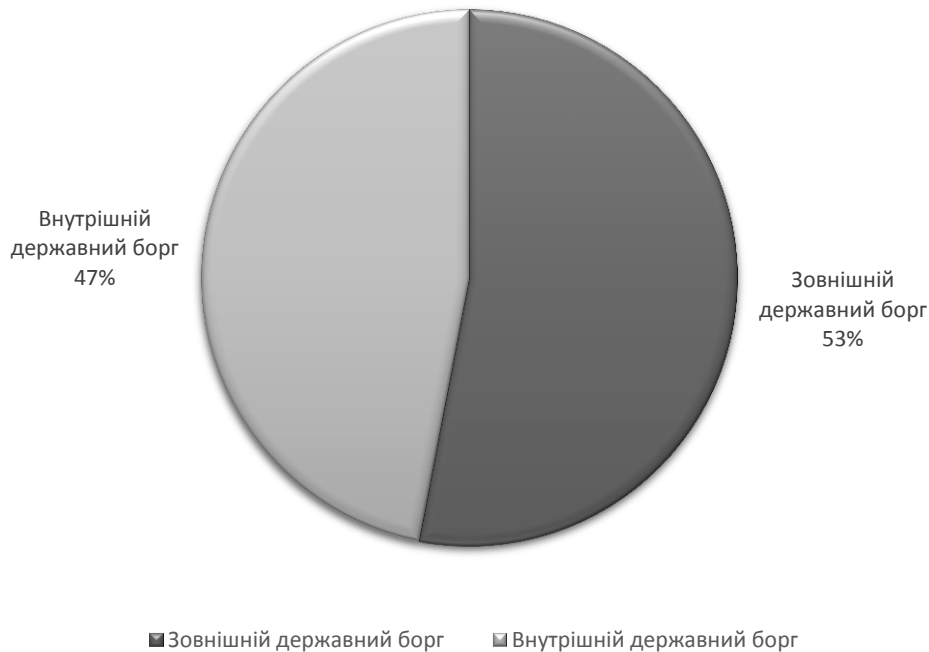

Рис 2.4. Структура державного боргу України, 2019 р., %

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Для аналогічних в територіальному розрізі країн, характерною є частка зовнішніх боргових зобов'язань в середньому на рівні 47 %. Тому ключовим

завданням управління державним боргом є зменшення частки зовнішніх зобов'язань та збільшення частки внутрішніх зобов'язань країни. Це дозволить зменшити залежність країни від зовнішніх кредиторів та знизити вразливість від різного роду зовнішніх факторів.

Уряду слід зосередитись на розвитку ринку облігацій внутрішньої позики, підвищенні фінансової спроможності фізичних та юридичних осіб в середині країни. Для зменшення частки зовнішнього боргу слід застосовувати ефективні інструменти управління борговими зобов'язаннями країни. До таких інструментів слід віднести зменшення дефіциту державного бюджету, фінансування розвитку пріоритетних секторів та сегментів економіки, недопущення проявів розкрадання державних коштів тощо.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що державний бюджет України впродовж січня-вересня 2019 р. за загальним фондом балансувався з профіцитом у сумі 68 398.0 млн грн. За аналогічний період поточного року сума профіциту становила 58094.7 млн грн. За спеціальним фондом бюджет балансувався з дефіцитом у сумі 38 982.0 млн грн – впродовж січня-вересня 2020 р. та 35 366.3 млн грн – впродовж аналогічного періоду 2020 р.

2. Обґрунтовано, що на величину дефіциту державного бюджету впливають як склад та структура доходів бюджету, так і видаткова складова. Впродовж звітного періоду у структурі доходів бюджету переважали податкові надходження та неподаткові надходження. Відносно незначну частку становили доходи від Європейського союзу та урядів іноземних держав. Серед видатків акцент було зроблено на фінансування соціальної сфери, зокрема, найбільша питома вага коштів виділялася на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ

Фінансові проблеми в Україні, нажаль, набули системного характеру. Як наслідок – бюджетний фонд країни має хронічне недофінансування. Бюджетний дефіцит теж став явищем закономірним та передбачуваним. Водночас зростання його величини змушує наукову спільноту працювати над проблемами удосконалення системи управління бюджетним дефіцитом, за для забезпечення фінансової безпеки в країні.

Одним із кроків до удосконалення цієї системи стало схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки (далі – Стратегія) [30]. Стратегія містить загальну оцінку стану управління державними фінансами України. Тут зроблено акцент на тому, що бюджетно-податкова політика є мало прогнозованою не лише у довгостроковій, але й в середньостроковій перспективі. Процес формування та використання бюджетних коштів не є прозорим, а контроль – недостатньо ефективним. Крім того, потребує вдосконалення система планування бюджетних коштів [30].

У Стратегії також окреслено головні результати реформ у бюджетній сфері, що були проведені у попередні роки. Основними досягненнями було визнано прийняття Законів України «Про публічні закупівлі», «Про Рахункову палату», «Про відкритість використання публічних коштів» [22, 23, 24]. До позитивних моментів також віднесено удосконалення Бюджетного та Податкового Кодексів [1, 19]. Водночас було визнано, що у бюджетних відносинах головних розпорядників коштів залишається ще низка проблем. Низька якість контролюючих заходів щодо використання бюджетних коштів, робить процес управління державними фінансами неефективним [30]. Зважаючи на окреслені проблеми, метою нашого дослідження є пошук напрямів та інструментів підвищення ефективності управління дефіцитом державного бюджету.

Проведене дослідження надає можливість виокремити пріоритетні напрями управління бюджетним дефіцитом, які спрямовані першочергово на зменшення його величини (рис. 3.1.).

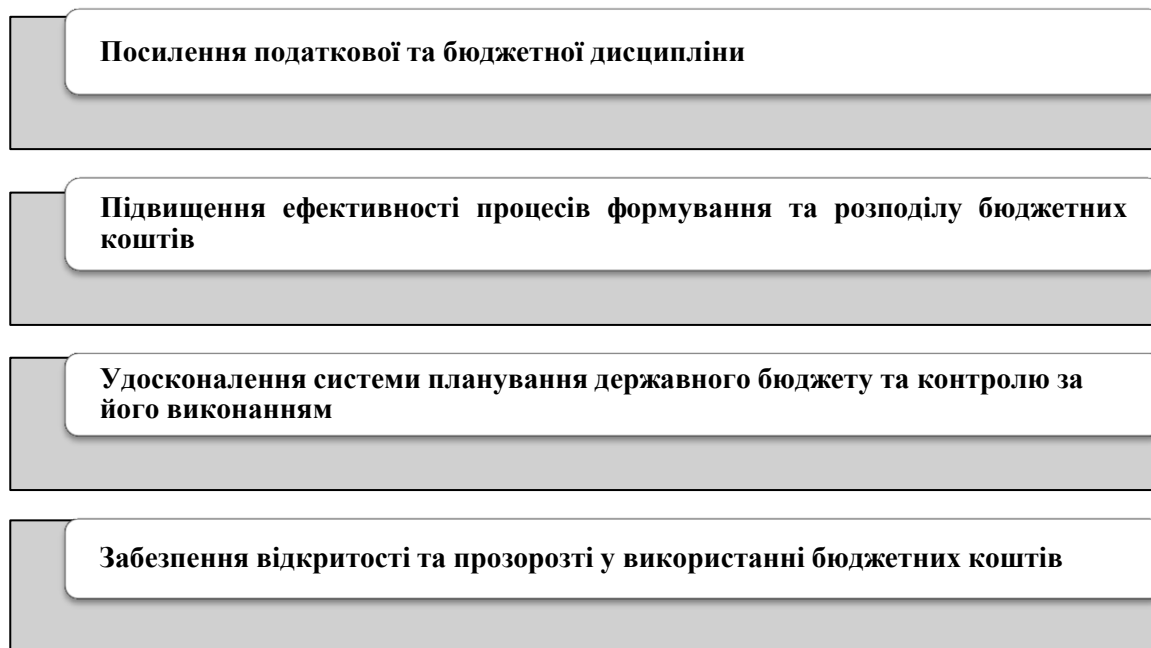

Рис. 3.1. Напрями управління бюджетним дефіцитом

Джерело: власні дослідження.

На нашу думку, посилення податкової дисципліни дозволить повною мірою забезпечити надходження податків до бюджету, зменшить відсоток тінізації економіки, сприятиме податковим відносинам в державі. Бюджетна дисципліна унеможливить процеси привласнення та неефективного використання бюджетних коштів, безвідповідального ставлення до покладених обов'язків від учасників бюджетного процесу. Підвищення ефективності процесів формування та розподілу бюджетних коштів стане можливим лише за умови наявності досконалого податкового та бюджетного законодавства. Не менш важливим є вивчення досвіду інших країн щодо удосконалення зазначених процесів.

Поліпшення процесів планування державного бюджету теж сприятиме зменшенню дефіциту державного бюджету. Актуальним є розвиток програмно-цільового методу планування бюджетного фонду країни. Особливої ваги в

управлінні бюджетним дефіцитом набуває процес забезпечення відкритості та прозорості у використанні бюджетних коштів. Тут мова йде не лише про функціонування системи державних закупівель «Прозоро», а й про процеси відкритості під час планування та затвердження бюджетного фонду країни, формування доходів та здійснення витрат. Очікуваним результатом запровадження цих заходів є зменшення або, навіть, подолання дефіциту державного бюджету.

Незважаючи на проведені у бюджетній сфері реформи, які мали переважно фрагментний характер, досягти довготривалих позитивних зрушень в бюджетній сфері так і не вдалося. Тому на особливу увагу заслуговують ризики, пов'язані з управлінням бюджетним дефіцитом (рис. 3.2).

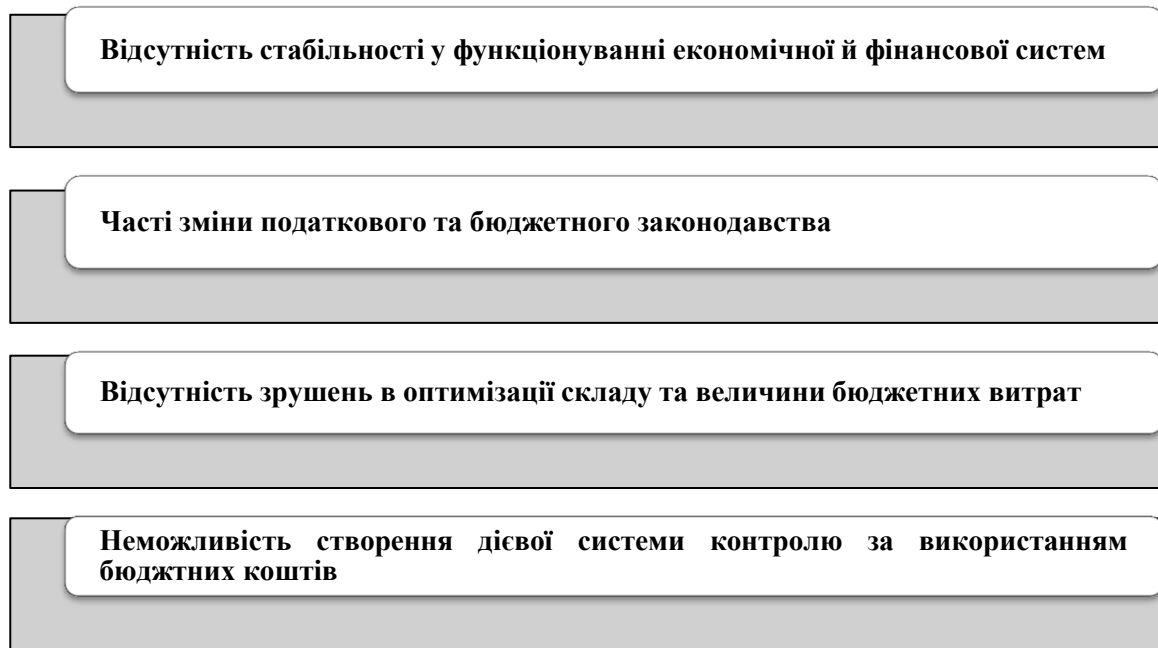

Рис. 3.2. Ризики, пов'язані з управлінням бюджетним дефіцитом

Джерело: власні дослідження.

На нашу думку, найважливіші ризики пов'язані з відсутністю стабільності у функціонуванні фінансової та економічної систем нашої держави. Варто відмітити, що довготривалі та позитивні зміни у зазначеному напрямі можливі за умови проведення ефективних структурних реформ у різних напрямках життя країни. Мова йде не лише про реформи у податковій та бюджетній сферах, а й про зміни у соціальній та економічній політиці держави,

ставленні до інвестицій та інфраструктурних змін. Сюди можна віднести реформування судової системи та боротьбу з корупцією. Не менш важливими є реформи, які проводяться органами місцевого самоврядування на місцях. Саме від цих реформ залежить наскільки ефективною буде економіка нашої країни, а отже і ті доходи, які одержить бюджет.

Зміни у податковому та бюджетному законодавстві безумовно повинні відбуватися, адже це нормальне явище для будь-якої системи, що розвивається. Водночас часті зміни не сприяють не лише розвитку економіки, а навпаки – відлякують зовнішніх інвесторів, роблять діяльність внутрішніх виробників непрогнозованою. Тому ризики пов'язані з такими змінами теж залишаються і можуть істотно вплинути на величину бюджетного дефіциту.

Впродовж нашого дослідження неодноразово робився наголос на тому, що для зменшення бюджетного дефіциту уряду варто працювати над оптимізацією складу та величину бюджетних витрат. Проте, який би бюджет уряд не запропонував, в Україні обов'язковим є його затвердження Верховною Радою України. Водночас політична нестабільність або, навіть, криза політичної влади, або відсутність політичної волі досить часто не дозволяють затвердити бюджет з оптимальними для країни параметрами. Політичні сили, лобіюючи свої інтереси, не завжди думають про майбутнє країни. Тому такі ризики теж слід враховувати управляючи бюджетним дефіцитом.

Коли ми говоримо про систему контролю за використанням бюджетних коштів, то слід розуміти, що її створення ще не означає підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Тут слід враховувати такі ризики як корумпованість відповідальних осіб, відсутність чіткого регламентування та регулювання її роботи, небажання або нерозуміння відповідальними особами принципів відкритості та прозорості у використанні бюджетних коштів.

Не менш важливим при формуванні бюджету є прогноз його надходжень та витрат. Тому використовуючи дані таблиці 3.1., яка містить інформацію Міністерства фінансів України про ключові параметри бюджетного фонду країни побудуємо прогноз доходів, витрат, а також бюджетного дефіциту до

2024 р. З цією метою використаємо методи графічного прогнозування, зокрема екстраполяції тренда для чого скористаємося таким програмним продуктом як Excel.

Таблиця 3.1

Стан доходів, витрат та сальдо державного бюджету України

Рік	Доходи, млн грн	Витрати, млн грн	Сальдо (дефіцит бюджету), млн грн	У % до ВВП
2008	231686,3	241454,5	-12500,7	-1.32
2009	209700,3	242437,2	-35517,2	-3.89
2010	240615,2	303588,7	-64265,5	-5.94
2011	314616,9	333459,5	-23557,6	-1.79
2012	346054	395681,5	-53445,2	-3.79
2013	339180,3	403403,2	-64707,6	-4.45
2014	357084,2	430217,8	-78052,8	-4.98
2015	534694,8	576911,4	-45167,5	-2.28
2016	616274,8	684743,4	-70130,2	-2.94
2017	793265	839243,7	-47849,6	-1.60
2018	928108,3	985842	-59247,9	-1.66
2019	998278,9	1072892	-78049,5	-1.96

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [10].

На рис. 3.3 відображено прогноз доходів державного бюджету України до 2022 р. Метод лінійної апроксимації тренду дозволив встановити, що доходи бюджету до 2022 р. будуть зростати і їх приблизна величина становитиме 1 025 000 млн грн.

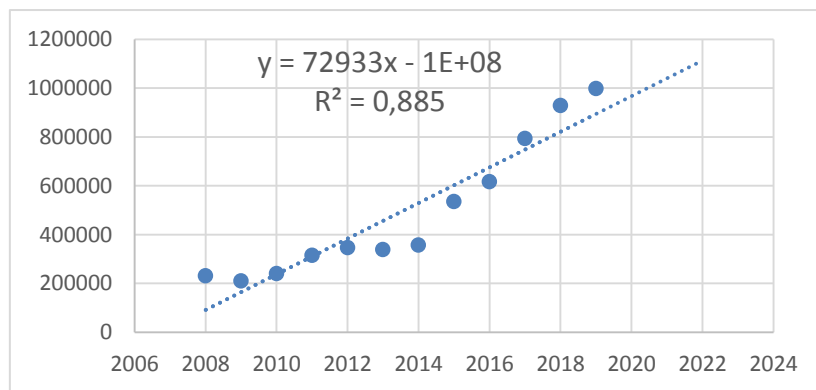

Рис. 3.3. Прогнозування доходів державного бюджету України до 2022 р. методом лінійної апроксимації, млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Показник R^2 відображає достовірність лінії тренда. Для даного лінійного рівняння R^2 становить 0,89. В цілому, прийнято вважати, що чим вище значення цього показника, тим кращою є якість прогнозу, але він не може бути більшим за 1. Якщо ж коефіцієнт більший за 0,85, то лінія тренда відображає достовірну інформацію.

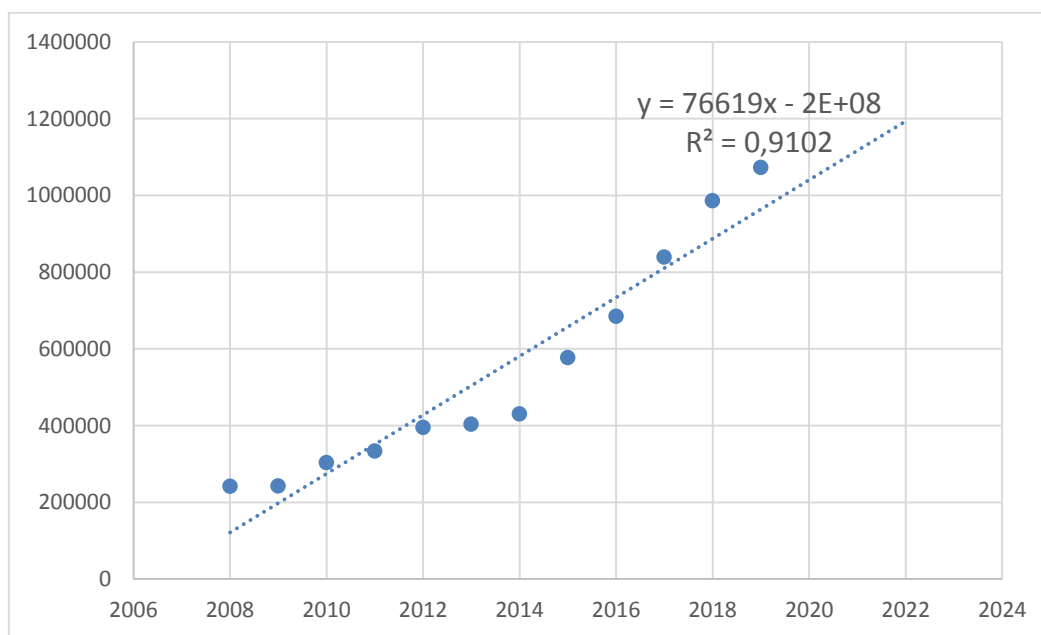

Рис. 3.4. Прогнозування видатків державного бюджету України до 2022 р. методом лінійної апроксимації, млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Рис. 3.4. ілюструє прогноз видатків державного бюджету до 2022 р. Аналогічно, як і у першому випадку, для побудови тренду нами було обрано метод лінійної апроксимації. Цей метод з ймовірністю у 91 %, про що свідчить значення коефіцієнта R^2 , дозволив встановити, що до 2022 р. видатки бюджету теж зростатимуть і їх величина сягне близько 1 200 000млн грн.

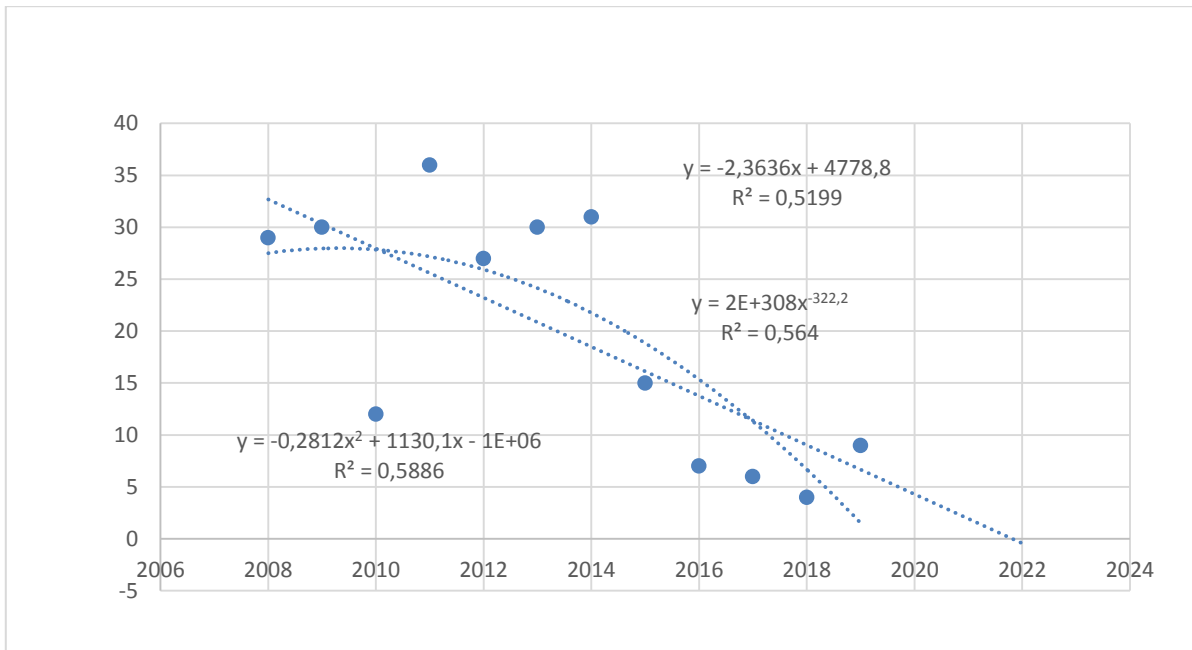

Рис. 3.5. Прогнозування дефіциту державного бюджету України до 2022 р., млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства фінансів України [9, 10].

Для прогнозування дефіциту державного бюджету України застосовувалося кілька методів. Серед них лінійної апроксимації, який показав достовірність проведених розрахунків 51 %, степеневі апроксимуючої функції – 56%. Найбільш достовірні результати дала побудова поліноміальної функції, яка з ймовірністю у 59 % дає підстави стверджувати, що до 2022 р. дефіцит бюджету зменшить до 30 млн грн. Водночас, якщо доходи та видатки державного бюджету в подальшому періоду дослідження показували чітку тенденцію до зростання, то чітку тенденцію щодо дефіциту державного бюджету прослідкувати досить важко, тому ймовірність одержаних результатів вважатимемо середньою.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що впродовж звітнього періоду в Україні дефіцит державного бюджету збільшувався з наростаючим підсумком. Водночас, структурні реформи, які розпочалися в Україні з 2015 р. сприяли його зменшенню. Проте в Україні залишається ще низка питань, пов'язаних з бюджетним дефіцитом. Вирішення цих питань потребує прийняття управлінських рішень спрямованих на забезпечення ефективного планування, розподілу та використання бюджетних коштів. Також потребує удосконалення система контролю за бюджетним процесом й бюджетними розпорядниками.

2. Прогнозування доходів, витрат та бюджетного дефіциту показало, що доходи та видатки до 2024 р. ілюструють чітку тенденцію до зростання. Водночас поведінка бюджетного дефіциту є менш передбачуваною і не показує чітку лінійну динаміку. Тому з ймовірністю у майже 60 % можемо стверджувати, що до 2024 р. величина бюджетного дефіциту становитиме 30 млн грн. Водночас прогнозні розрахунки слід вважати середнього ступеня достовірними.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що дефіцит державного бюджету є проявом певних деструктивних процесів в економічній системі держави. Проте навіть країни з розвиненими економічними системами час від часу стикаються з проблемами, пов'язаними з дефіцитом бюджетного фонду країни. Причинами цього можуть бути низькі темпи економічного зростання, кризи, катаклізми або, навіть, пандемії, як це було цього рік.

2. Доведено, що з метою зменшення дефіциту державного бюджету ним потрібно навчитися управляти. Ключовим завданням у цьому процесі є пошук додаткових джерел знаходження грошових коштів, їх оптимальний розподіл та використання, контроль за виконанням бюджетного фонду країни. Також важливо унеможливити прояви корупції з бюджетними коштами, зменшити соціальне навантаження на бюджет, сприяти спрямуванню коштів у розвиток економіки.

3. Обґрунтовано, що на величину дефіциту державного бюджету впливають як склад та структура доходів бюджету, так і видаткова складова. Впродовж звітної періоду у структурі доходів бюджету переважали податкові надходження та неподаткові надходження. Відносно незначну частку становили доходи від Європейського союзу та урядів іноземних держав. Серед видатків акцент було зроблено на фінансування соціальної сфери, зокрема, найбільша питома вага коштів виділялася на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

4. Встановлено, що впродовж звітної періоду в Україні дефіцит державного бюджету збільшувався з наростаючим підсумком. Водночас, структурні реформи, які розпочалися в Україні з 2015 р. сприяли його зменшенню. Проте в Україні залишається ще низка питань, пов'язаних з бюджетним дефіцитом. Вирішення цих питань потребує прийняття управлінських рішень спрямованих на забезпечення ефективного управління бюджетним процесом.

5. Для прогнозування дефіциту державного бюджету України застосовувалося кілька методів. Серед них лінійної апроксимації, який показав достовірність проведених розрахунків 51 %, ступеневої апроксимуючої функції – 56%. Найбільш достовірні результати дала побудова поліноміальної функції, яка з ймовірністю у 59 % дає підстави стверджувати, що до 2022 р. дефіцит бюджету зменшить до 30 млн грн. Водночас, якщо доходи та видатки державного бюджету в подальшому періоді дослідження показували чітку тенденцію до зростання, то чітку тенденцію щодо дефіциту державного бюджету прослідкувати досить важко, тому ймовірність одержаних результатів вважатимемо середньою.

6. Прогнозування доходів, витрат та бюджетного дефіциту показало, що доходи та видатки до 2022 р. ілюструють чітку тенденцію до зростання. Водночас поведінка бюджетного дефіциту є менш передбачуваною і не показує чітку лінійну динаміку. Тому з ймовірністю у майже 60 % можемо стверджувати, що до 2022 р. величина бюджетного дефіциту становитиме 30 млн грн. Водночас прогнозні розрахунки слід вважати середнього ступеня достовірними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України. Документ 2456-VI, чинний, поточна редакція від 14.10.2020. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
2. Бюджетна система: підруч. за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбов. літератури. 2012. 871с.
3. Гальчинський А. Нинішня фінансова криза – початок кінця. Далі – новий початок? 2018. № 39. URL:<http://www.dt.ua/2000/2020/64383> (дата звернення: 24.07.2020)
4. Державний департамент фінансового моніторингу. Офіційний сайт. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/SptpoU/3-4/361.htm> (дата звернення: 2.08.2020)
5. Денисевич Д. Р. Теоретичне обґрунтування причин дефіциту бюджету. *Фінансове забезпечення економіки: матеріали студентської науково-практичної конференції*, 2 червня 2020 р. Ж.: ЖНАЕУ, 2020.
6. Денисевич Д.Р. Оцінка стану державного боргу України. *Наукові читання – 2020: матеріали науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, молодих вчених та магістрантів ННІ економіки та агробізнесу. Поліський національний університет*, 2020.
7. Денисевич Д.Р. Оцінка стану та динаміки дефіциту державного бюджету України. *Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*, 23 червня 2020 року. – Поліський національний університет, 2020.
8. Державний бюджет України. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL.: <https://index.minfin.com.ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 12.10.2020)

9. Державний веб-портал бюджету для громадян. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL.: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 2.10.2020)
10. Дефіцит державного бюджету. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*. URL.: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2020)
11. Карлін М. І. Управління дефіцитом бюджету України: проблеми та перспективи. Монографія. 2017. С. 188-196.
12. Колісник О. Я. Бюджетний дефіцит: причини, економічні ефекти та особливості управління. *Економіка та держава*. № 6/2014. URL.: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2014/7.pdf (дата звернення: 24.07.2020)
13. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік. *Національний банк України* (офіційне Інтернет представництво). URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat (дата звернення: 24.07.2020)
14. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US>. (дата звернення: 4.08.2020)
15. Пасічний М.Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2010. № 3. С. 68–80.
16. Пасічний М.Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 46–50.
17. Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит у системі фінансової політики України. Вісник ДДФА. *Економічні науки*. 2014. № 1. С. 137–144.
18. Печенюк Н. М. Економічна безпека України в контексті управління зовнішнім боргом держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 8 (122). С. 132–141
19. Податковий кодекс України. Документ № 2755-VI, чинний, поточна редакція від 07.11.2020. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 8.11.2020)

20. Про акціонерні товариства. Закон України N 50-51. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.10.2020)
21. Про господарські товариства. Закон України № 1576-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2020)
22. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України № 183-VIII, поточна редакція 24.10.2020. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text> (дата звернення: 26.10.2020)
23. Про Державний бюджет на 2019 р.: Закон України № 1213-VIII, поточна редакція. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> 6. (дата звернення: 26.10.2020)
24. Про Державний бюджет на 2020 р.: Закон України № 1245-II, поточна редакція. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> 7. (дата звернення: 2.11.2020)
25. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Звіт про виконання Державного бюджету за 2019 рік. URL.: <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 5.09.2020).
26. Про публічні закупівлі: Закон України № 922-VIII, чинний, поточна редакція 22.11.2020. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 24.11.2020)
27. Про Рахункову палату: Закон України № 576-VIII, чинний, поточна редакція від 03.07.2020. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text> (дата звернення: 12.08.2020)
28. Сідельникова Л. П. Боргова політика України в умовах нестабільної економіки. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 4-7.
29. Сіташ Т.Д. Управління бюджетним дефіцитом. *Економіка та держава*. 2015. № 2. С. 43–46.
30. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки. Розпорядження Кабінету міністрів України №142-р від 8.02.2017 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 2.04.2020)

31. Уманців Ю.М. Механізм економічної політики: Навчальний посібник. Івано-Франківськ Місто НВ. 2018. – 310 с.
32. Форкун І.В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи. 2010. № 2. Т. 3. URL.: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_2_3/pdf/195-199.pdf (дата звернення: 20.10.2020).
33. Фінанси: навч. посіб. / О.Я. Стойко, Д.І. Дема; за ред. О.Я. Стойка. 2-ге видання, стереотипне. К.: Алерта, 2017. 432 с.
34. Форкун І. В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 2. С. 195-199.
35. Чорна А. А. Аналіз структури зовнішнього боргу України .URL.: <http://www.rusnauka.com/> (дата звернення: 2.06.2020)
36. Чугунов І. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2014. № 5. С. 64–77.
37. Чугунов И.Я. Дефицит бюджета как важный инструмент системы бюджетного регулирования. *Бизнес Информ*. 2018. № 5 (1). С. 171-174.
38. Zamanbekovich Z.S. Innovative Development of engineering is a basis of economy modernization of Kazakhstan. 2014. 226 с.
39. Янів Л. М., Зінченко О. А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. №6. С. 12-14.
40. Шевчук В. О. Макроекономічні ризики прискореної акумуляції зовнішнього боргу в економіці України. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 2 (11). С. 159–166.